

Bæredygtighed og grøn omstilling i praksis



Inspiration til småøernes virksomheder

LAG Småøerne 2025

Bæredygtighed og grøn omstilling i praksis

Inspiration til småøernes virksomheder

Udarbejdet for LAG Småøerne af:

Morten Priesholm, priesholm consult, maj 2025

Layout og grafik:

Morten Telling, Moxtell Productions.

Fotos:

Anders Trærup s. 10

Anette Gaden Dalsgaard s. 18

Kasper Orthmann Andersen s. 39

Morten Telling s. 7, 13, 14, 15, 16, 21, 22, 25, 29, 31 og 37 samt bagside.

Desuden er anvendt en række pr-fotos.



Medfinansieret af
Den Europæiske Union

Kataloget er en del af LAG Småøernes indsats om bæredygtig udvikling på småøerne og er finansieret med midler fra en række ø-kommuner.

LAG Småøerne

www.lag-småøerne.dk

Tryk: Lasertryk.dk

Trykt på 130 gr Silk, Svanemærket



Indholdsfortegnelse

Forord v. Lilian Petersen, forperson for LAG Småøerne	4
Kom godt i gang:	
Grøn og bæredygtig omstilling hos virksomheder på småøerne	5
Bæredygtighed og grøn omstilling i praksis.....	6
Syv virksomheder – og deres arbejde med bæredygtighed:	
1. Venø Seafood:	
Virksomheden, der vil give kunderne det bedste fra fjorden	8
2. Hideaway Vingård:	
Produktion og turisme i pagt med naturen på Fejø	11
3. Orø Strandcamping:	
Campingpladsen på Orø bygger bæredygtigt.....	14
4. Havnehøkeren, Femø:	
På Femø er bæredygtighed et spørgsmål om fællesskab.....	16
5. Fur Camping:	
Gennemsyret af bæredygtighed.....	18
6. Øernes Højskole Sejerø:	
Den grønne højskole ligger på Sejerø	22
7. Skarø Is:	
20 år med økologi.....	26
Et par gode råd til en klog start på grøn omstilling.....	30
14 veje til mere bæredygtighed.....	32
LAG Småøerne støtter bæredygtig udvikling på småøerne	38

Forord

Verdensmål, bæredygtighed og klimatilpasning er ord, som er blevet en del af hverdagssproget. LAG Småøerne har i sin strategi for programperioden 2023-2027 valgt at sætte fokus på bæredygtighed og grøn omstilling, da vi ønsker at vores projektmidler skal medvirke til at fremme en bæredygtig samfundsudvikling.



Vi har, i LAG Småøernes bestyrelse, med glæde konstateret, at både almen-nyttige projekter og erhvervsprojekter i de seneste års ansøgningsrunder har beskæftiget sig med emnet bæredygtighed og grøn omstilling.

Det er en kvittering for, at der på de 27 danske småøer er en bevidsthed om udfordringerne og ønskerne om at bidrage til udviklingen af bæredygtige lokalsamfund, som vi gerne vil overlade til de næste generationer af øboere.

Rundt på småøerne er der fine eksempler på personer og virksomheder, der positivt har valgt at arbejde med den nye bæredygtighedsdagsorden, og hvordan den kan omsættes til praksis i virksomhederne og i indsatser, der gavner naturen, miljøet og menneskene på småøerne.

I dette inspirationskatalog har det været vigtigt for os at give eksempler på øvirksomheders arbejde med bæredygtighed og videregiver de opnåede erfaringer samt give inspiration og tips til øsamfundenes udvikling.

De syv valgte eksempler er forskellige i metode, tilgang og fokus. Eksemplerne viser, at personligt engagement, vilje og tålmodighed kan omsættes til bæredygtige resultater og processer til gavn for både virksomhed og lokalsamfund.

Tidligere LAG-koordinator Morten Priesholm har udarbejdet hæftet for os. Vi takker for hans medvirken. Det sikrer, at erfaringer fra samarbejdet med LAG-ansøgere gennem mange år er indarbejdet i materialet.

LAG Småøernes bestyrelse håber gennem hæftet, at kommende LAG-ansøgere benytter hæftets eksempler og ideer til at styrke egenindsatsen for bæredygtighed i virksomhed og på deres ø.

Lilian Petersen

Forperson for LAG Småøerne

Maj 2025



Kom godt i gang:

Grøn og bæredygtig omstilling hos virksomheder på småøerne

Der kan være mange grunde til at arbejde med bæredygtighed og grøn omstilling, når man driver virksomhed. Men der er altid tale om et stykke udviklingsarbejde, og man kan ikke med et snuptag omstille til en grøn og bæredygtig virksomhed.

Som virksomhed på en af de danske småøer skal man ligesom alle andre virksomheder forholde sig til omverdenen og til den verden, vi lever i. Det skal man, fordi kunderne forventer det, fordi regler og krav gør det nødvendigt, eller fordi man selv er drevet af et ønske om at drive sin virksomhed i overensstemmelse med nogle samfundsmæssige tendenser og behov.

Med dette katalog giver vi inspiration til arbejdet med ét af de områder, vi som samfund har valgt at sætte højt på dagsordenen i disse år: Bæredygtig udvikling og grøn omstilling.

Den inspiration og viden, vi formidler her i kataloget, har vi først og fremmest fået hos en række virksomheder på småøerne. Vi skriver blandt andet om, hvordan syv ø-virksomheder helt konkret griber det grønne arbejde an.

De syv virksomheder er:

- Venø Seafood,
- Hideaway Vingård (på Fejø),
- Orø Strandcamping,
- Havnehøkeren (på Femø),
- Fur Camping,
- Skarø Is og
- Øernes Højskole Sejerø.

På de næste par sider begynder vi med en introduktion til grøn og bæredygtig udvikling.

Udvikling på småøerne:

Bæredygtighed og grøn omstilling i praksis

I arbejdet med dette katalog har vi været i kontakt med virksomheder, som gør en indsats for miljøet. Nogle af dem er på vej til at være selvforsynende med energi. Andre er begyndt i det små og har indført Svanemærkede rengøringsmidler i virksomheden

Her i kataloget bruger vi begrebet grøn omstilling om initiativer, der mindsker påvirkningen af miljø og natur, og som mindsker de udledninger, der skader klimaet. Grøn omstilling fremmer for eksempel biodiversiteten i vores natur og reducerer risikoen for forurening af vores grundvand. Energibesparelser og energieffektivitet er også væsentlige aspekter af den grønne omstilling.

Når vi udover grøn omstilling bruger begrebet bæredygtighed, så er det fordi, vi også ønsker at medtage den omstilling, der handler om for eksempel dyrevelfærd og sociale og økonomiske forhold.

Det er altså en bred vifte af initiativer og handlemuligheder, vi sætter fokus på her i kataloget. Men fællesnævneren er ønsket om at belyse mulighederne for en omstilling af virksomhederne, så de i mindre grad har negativ indflydelse på vores, miljø, klima, natur og sociale forhold – og så de omvendt kan sætte positive aftryk og bidrage til en bæredygtig udvikling.

Fem grunde til at arbejde med bæredygtighed

Der kan være mange grunde til at arbejde med bæredygtighed og grøn omstilling, når man driver virksomhed. Hvis man spørger de virksomheder, som på den ene eller anden måde allerede har fokus på denne grønne og bæredygtige udvikling, så peger svarene i retning af:

- 1. Fokus på driften og driftsudgifterne:** Der kan være penge at spare ved at være ”grøn”.
- 2. Efterspørgsel:** Kunderne forventer eller kræver, at virksomheden er bæredygtig eller i hvert fald arbejder i retningen af at være mere grøn og bæredygtig.
- 3. Markedsføring og reklameværdi:** I nogle brancher giver det ekstra værdi at kunne reklamere med, at virksomheden og produkterne er grønne.
- 4. Hele ideen med virksomheden udspringer af en grøn og bæredygtig dagsorden:** Produkterne og forretningsmodellerne er født grønne.

5. Denne grønne og bæredygtige udvikling er et personligt anliggende for virksomhedens ejer/ejere: Hvis ikke virksomheden kan drives miljømæssigt ansvarligt, så er der ingen virksomhed.

Ovenstående argumenter og forklaringer har vi mødt, når vi har talt med ejerne fra småøernes virksomheder. I arbejdet med dette katalog har vi været i kontakt med i alt 25 virksomheder på småøerne, som i større eller mindre grad gør en indsats for miljø, klima, natur, biodiversitet, sociale forhold osv.

Nogle af virksomhederne er godt på vej til at være selvforsynende med energi, andre er begyndt i det små og har udskiftet alle rengøringsmidler, så der nu kun bliver brugt Svanemærkede produkter i virksomheden.

Grøn omstilling er mere end et snuptag

I vores samtaler og interviews med virksomhedsejerne træder de fem forklaringer ovenfor frem. Men ofte har den samme virksomhed flere grunde til at arbejde med bæredygtighed og grøn omstilling, og to eller tre af ovenstående forklaringer indgår i deres beslutning om at satse på en bæredygtig udvikling.

Syv af virksomhederne skriver vi mere om i næste afsnit af inspirationskataloget, og i de syv tekster er der mulighed for at læse mere om deres bevæggrunde og forklaringer.

Det har også fremgået af de samtaler, vi har haft med virksomhedsejerne, at der er tale om et stykke udviklingsarbejde og et forløb med mange trin. Det er ikke med et snuptag eller med en enkelt indsats, at man omstiller til en grøn og bæredygtig virksomhed.

En læreproces og en indsats med flere trin

For nogle virksomheder begynder omstillingen lidt tilfældigt. Det kan for eksempel være, fordi man alligevel skal skifte varmforsyning og så vælger en energieffektiv løsning (fordi det økonomisk set er den billigste og bedste løsning), ikke fordi det er bedst for miljø og klima.

For andre er den grønne dagsorden et bevidst valg, der i første omgang afføder tre-fire beslutninger og investeringer, for eksempel opsætning af solceller og brug af lokale råvarer og Svanemærkede produkter.

Siden fører det grønne valg til nye beslutninger og nye tiltag: Nogle af dem er planlagt fra starten, det kan for eksempel være bedre affaldshåndtering i virksomheden. Andre tiltag kommer til hen ad vejen og er led i en proces, hvor man i virksomheden lærer nyt, og hvor man måske også ændrer indstilling til den grønne dagsorden.

Et helt afsnit med fakta

Til sidst i kataloget (på side 32) bringer vi en række korte henvisninger til nogle af de konkrete mærker, ordninger og værktøjer, man kan støde på og have

glæde af i arbejdet med bæredygtig udvikling og grøn omstilling. Her kan man blandt andet læse om: ESG, miljøcertificering, klimaregnskab, erhvervshusene og EU Ecolabel.

Det er også i dette faktaafsnit, man kan læse om muligheder og begrænsninger i den miljømarkedsføring, man måske gerne vil benytte sig af, når man er i gang med den grønne omstilling. Vi skriver nemlig om Forbrugerombudsmandens anbefalinger til virksomheders miljømarkedsføring.

Essensen er, at man kun bør markedsføre, de forhold man kan dokumentere. Det vil sige, at udsagnene bør være så konkrete og underbyggede som muligt. Der er mange faldgruber, og man bør f.eks. undgå generelle udsagn som 'miljøvenlig', 'klimavenlig' og 'grøn'.





Kristian Borbjerggaard er stifter og direktør i Venø Seafood ApS.

Virksomheden, der vil give kunderne det bedste fra fjorden

Hos Venø Seafood handler bæredygtighed især om fangstmetoder, naturbeskyttelse og dyrevelfærd. Men bæredygtighed er også en kerneværdi i virksomheden

Venø Seafood er en af de førende virksomheder i den danske skaldyrsbranche. Virksomheden, som har hjemme på den lille Limfjordsø Venø, leverer 80 pct. af de østers, der spises herhjemme.

Den position kommer man ikke sovende til. Der skal være styr på forretningen her og nu, og der skal samtidig tænkes langsigtet. For Kristian Borbjerggaard, som er stifter og direktør i Venø Seafood ApS, betyder det også, at han har fokus på bæredygtighed og naturhensyn.

Med produkter som limfjordshummere og østers vil naturen altid være den afgørende faktor for forretningen Venø Seafoods. Virksomheden er simpelthen afhængig af naturen og helt konkret af en sund Limfjord. Vi lever af det, der kommer fra naturen, og derfor skal vi passe på den, lyder argumentet.

Begyndte med en bæredygtig mission

For Kristian Borbjerggaard begyndte skaldyrseventyret i 2016, da han stiftede Venø Køletransport ApS med det mål at bringe friske østers fra Limfjorden og Venø til københavnske restauranter. Det hele begyndte med, at Kristian købte 300 kilo østers og 20 kilo hummer hos en lokal fisker og bragte varerne direkte

I denne artikel kan du læse om:	
Miljø og klima	X
Natur og biodiversitet	X
Social bæredygtighed	
Økologisk produktion	
Bæredygtig turisme	
Markedsføring	
Certificering og rapportering	X
Produktudvikling	X

til de københavnske kunder.

Allerede dengang var bæredygtighed en væsentlig del af virksomhedens vision og dna: Det handlede om at skabe en virksomhed baseret på lokale råvarer. Missionen var at holde de danske kvalitetshummere og østers, der dengang blev eksporteret, inden for landets grænser. Det var simpelthen frustrationen over, at Limfjordens verdensklasseøsters røg ud af landet, og at danskerne fik det billigere alternativ, der startede Kristians forretningseventyr.

I 2019 skiftede firmaet navn til Venø Seafood ApS, og den primære aktivitet har siden været detail- og

engrossalg af skaldyr fra virksomhedens anlæg på Venø. Salget er vokset år for år, og i 2019 udvidede Kristian med en webshop, som har sat ekstra fart på detailsalget. I dag sælger virksomheden årligt 80 tons østers og 32 tons hummere dels direkte til private kunder og dels til restauranter, fiskebutikker og grossister. I 2024 havde Venø Seafood en omsætning på et tocifret millionbeløb.

Afhængig af naturen

Et vigtigt element i forretningen er virksomhedens store haller og de bassiner, hvor skaldyrene, som fiskerne leverer, lever videre i saltvand direkte fra Limfjorden, indtil de skal sælges. I december 2020 udvidede virksomheden med en hal på 360 kvm og seks 12 meter lange bassiner.

Anlægget på Venø er i dag Nordeuropas største med plads til mere end 60 tons østers, og Venø Seafood ApS beskæftiger fem faste medarbejdere.



I hele kæden bygger bæredygtighedskonceptet hos Venø Seafood på tillid, personlig kontakt og tæt samarbejde mellem alle led.

Tilbage til naturen: Venø Seafood er afhængig af naturen og af Limfjordens evne til at bære store og sunde bestande af hummere og østers. Samtidig oplever man, at kunderne i stigende grad har fokus på fangstmetoder, når de køber skaldyr: De ønsker produkter baseret på høj dyrevelfærd og miljøskånsomme fangstmetoder. Kundernes efterspørgsel går således hånd i hånd med virksomhedens egen interesse for at passe på naturgrundlaget. Det betyder, at alle hummere fra Venøs seafoodvirksomhed i dag fanges skånsomt med tejner eller ruser, og at østers fra Limfjorden håndplukkes eller fanges ved fridykning.

Faglig integritet

Kristian har allieret sig med hummerfiskere, som ikke har grej til at fiske med de traditionelle bundskrab og garn. De mere skånsomme fangstmetoder har både til formål at beskytte fjorden og havbunden og at kunne levere hummere og østers, som har været udsat for en mindre brutal behandling ved fangsten. Med bundskrab og traditionelle net vil man kunne opleve,

at hummerne nærmest er halvdøde, når de kommer på land fra kutterne. Og det er ikke i orden, mener Kristian Borbjerggaard. For ham er det vigtigt at bevare en faglig stolthed og integritet i de produkter, der når ud til kunderne.

Hos Venø Seafood handler bæredygtighed lige nu mest om fangstmetoder, naturbeskyttelse og dyrevelfærd – og om samarbejdet med de lokale fiskere for at sikre kvalitet hele vejen fra fjord til kunde. Men bæredygtighed er en kerneværdi i virksomheden, og også ressourceforbruget i landanlægget på Venø har Kristians opmærksomhed.

I dag er det procesvand, der konstant løber til de store bassiner i produktionshallerne, del af en kontrolleret recirkulerings- og rensningsproces. Vandet kommer fra Limfjorden og pumpes til anlægget via et 100 meter langt føderør. Fra bassinerne pumpes fjordvandet retur via et rensningssystem med biologiske filtre og bundfældning i et 140 kvm. stort anlæg ved siden af hallerne. Der er således dels tale om recirkulering af vandet, og dels er der taget hånd om rensning og kvalitet, når vandet løber retur til Limfjorden.

Nej til solceller

Næste skridt er energiforbruget. Virksomheden forbruger i dag 200.000 kW pr. år til at holde anlægget i gang med pumper, opvarmning, vandrensning, vandafkøling osv. Derfor har Kristian planer om at installere et solcelleanlæg på et sydvendt tag på en af produktionshallerne. Der er bare den barriere, at miljømyndighederne indtil videre har sagt nej til den løsning, fordi hallen ligger ved siden af et beskyttet Natura 2000-område.

Myndighedernes argument har været, at et solcelleanlæg vil forstyrre den naturlige flora og fauna, der er knyttet til det naturbeskyttede område omkring virksomheden på Venø. Men Kristian har ikke givet op. Han håber, at de aktuelle politiske diskussioner om planlov, naturbeskyttelse, landdistrikter og øer kan føre til en åbning for hans energiprojekt. Sammen med sine rådgivere og en advokat leder han efter dokumentation for, at den bæredygtige vej med elproduktion via solpaneler ikke bør være i strid med naturbeskyttelse – tværtimod må de to ting kunne gå hånd i hånd, lyder hans argument. Så snart han har tilladelsen fra myndighederne, er han klar til at montere solanlægget, som kan gøre virksomheden selvforsynende med el. For Kristian handler bæredygtighed også om detaljerne. Et stort antal kraftige termokasser af flamingo bliver i dag brugt til fragt af skaldyrene fra Venø Seafood,

og kasserne går kun én vej – direkte til forbrænding. Det er ifølge Kristian et unødigt ressourcespild, der er forbundet til hans produkter, og derfor leder han efter en mere bæredygtig emballageløsning. Men der er mange krav der skal opfyldes: Termoevne, hygiejne, vægt og funktionalitet.

Bæredygtighed bygget på tillid og åbenhed

I dag er Venøs skaldyrsvirksomhed ikke miljøcertificeret, ligesom fangstmetoderne hos de fiskere, der leverer skaldyr, heller ikke er certificeret. I hele kæden bygger bæredygtighedskonceptet hos Venø Seafood på tillid, personlig kontakt og tæt samarbejde mellem alle led. Det kan lade sig gøre, netop fordi Kristian har tillid, ordentlighed og åbenhed som kerneværdier. Men han ved godt, at han i fremtiden vil møde større krav til dokumentation og rapportering. Derfor er han begyndt at overveje en frivillig ESG-rapportering.

ESG står for miljøforhold (E), sociale forhold (S) og ledelses- og styringsforhold (G) i virksomheden. I dag er der hos større virksomheder krav om en årlig ESG-rapportering på linje med virksomhedens økonomiske årsregnskab. Men selv om det ikke er et krav til hans virksomhed, kan Kristian se, at det kan være

en fordel at være på forkant og bruge rapporteringen til at holde fokus på bæredygtighed og som grundlag for gode beslutninger i den fortsatte udvikling af en sund og bæredygtig forretning på Venø.

► Læs mere om Venø Seafood på:

www.venoseafood.dk

ESG-rapportering som tilvalg

Hos Venø Seafood overvejer Kristian Borbjerggaard om det næste skridt i en bæredygtig retning skal være en ESG-rapport om virksomhedens:

- Miljøforhold (Environmental).
- Sociale forhold (Social)
- Ledelses- og styringsforhold (Governance)

For store virksomheder er ESG-rapporten obligatorisk, men for Venø Seafood er det et frivilligt tilvalg, der giver endnu mere fokus på den grønne udvikling.

► Læs mere om ESG-rapportering i afsnittet **14 veje til mere bæredygtighed på side 32.**





Karin Hvidtfeldt (tv) driver Hideaway Vingård sammen med Charlotte Louise Langdon og Josefine Ethelberg.

Produktion og turisme i pagt med naturen på Fejø

Hos Hideaway Vingård på Fejø bliver både de økologiske vine og de produkter, turisterne møder på vingården, løbende udviklet og forbedret. Kvalitet og bæredygtighed går hånd i hånd

På vingården Hideaway på Fejø er bæredygtighed den mest naturlige ting i verden. De bæredygtige tanker gennemsyrrer hele virksomheden og sætter sit præg alle steder.

Hideaway er ejet af Karin Hvidtfeldt. Hun driver stedet sammen med Charlotte Louise Langdon, som er stedets vingårds- og vinerimanager og samtidig studerer til professionel vinmager på University of California, Davis. I sommersæsonen har Hideaway desuden en faglært kok og et par sæsonmedarbejdere ansat. Vingården er omlagt til økologisk drift, jorden og planterne passes uden pesticider, og til dyrkningen bruges økologiske og i stigende grad også regenerative metoder.

Vin til toprestauranter

Karin Hvidtfeldt og Charlotte Louise Langdon producerer vin af høj kvalitet i noget af Danmarks mildeste klima på toppen af Fejø, 18 meter over havet. Hideaways vin er baseret på spontangæring, naturlige processer og såkaldte low intervention-principper. Vinene findes på vinkortet hos nogle af landets bedste restauranter, blandt andet hos Restaurant Moment,

I denne artikel kan du læse om:

Miljø og klima	X
Natur og biodiversitet	X
Social bæredygtighed	X
Økologisk produktion	X
Bæredygtig turisme	X
Markedsføring	
Certificering og rapportering	
Produktudvikling	X

Restaurant Domestic og Restaurant Hærværk, der alle har Michelin-stjerner.

Men Hideaway er ikke bare en vingård. Landstedet er også en turismevirksomhed med traktørsted, vingårdshytter, rundvisninger og events. Også i den del af virksomheden har Karin og hendes medarbejdere fokus på bæredygtighed: I traktørstedet serveres der kun mad af lokalt dyrkede grøntsager og hjortekød fra dyr, der er opvokset og skudt på Fejø. Til maden skænkes vingårdens egne stedbundne vine. På de guidede rundture er der fokus på de økologiske og

bæredygtige tiltag på landstedet, og gæsterne får for eksempel altid historien om Hideaways (og Fejøs eneste) biologiske/kemiske spildevandsanlæg, som renser spildevandet fra vineriet og turismevirksomheden så effektivt, at vandet er klart og rent som drikkevand, når det forlader anlægget.

Et frodigt levested for planter og dyr

I tal er Hideaway Vingård: 2,3 hektar jord og 4.700 vinstokke. 8.000 flasker kvalitetsvin pr. år. Cirka 2000 besøgende pr. år og en årlig omsætning på 1,4 mio. kr. (i 2024). Ved siden af vinstokkene har Hideaway også et figenarboret med 70 forskellige figensorter på friland suppleret af hørpalmer, laurbærtræer, korkege og magnolier. I det hele taget gør man på Hideaway noget ud af at skabe en grøn og frodig oase med sydlandsk stemning – med et bæredygtigt og økologisk tilsnit.

Som eksempel nævner Karin en ny biodiversitetshave, som blev etableret i 2024 med penge, der var indsamlet via Coop Crowdfunding. Her er der plantet træer og flerårige hjemmehørende urter, sået vilde blomsterfrø, anlagt små stenhøje, opsat redekas-

andet bruge ålegræs, træflis, halm og andre lokale materialer. Målet er at forbedre jordens sundhed og vandkapaciteten, lagre kulstof og beskytte mod erosion.

Ud over gevinsten for naturen og jorden skal de regenerative metoder også styrke vinplanterne og gøre det muligt at producere og sælge vine med endnu bedre smag og dybde, som afspejler, at de kommer fra stærke og sunde vinstokke dyrket i samspil med naturen og en frugtbar jord, lyder Karins forklaring.

Hun ser arbejdet med de nye, regenerative metoder som et forsøg og et eksperiment. Med jordprøver og analyser af jorden vil hun følge udviklingen. Planen er at formidle resultaterne til de mange besøgende på vingården og give kunderne en dybere forståelse for naturens kredsløb og sammenhængen mellem jorden, kredsløbet og vinens kvalitet. På den måde er der på Hideaway en tæt sammenhæng mellem vinavl, turismeaktiviteter og information om bæredygtighed og økologiske metoder. For Karin er den bæredygtige praksis på vingården tæt koblet til et ønske om at formidle viden om økologisk og regenerativt jordbrug.

! ● For Karin er den bæredygtige praksis på vingården tæt koblet til et ønske om at formidle viden om økologisk og regenerativt jordbrug.

ser og pindsvinehuse og etableret et vandhul til frøer, padder og vandsalamandre. På den måde har de skabt et nyt naturligt og frodigt levested for planter og dyr. Målet er ikke kun at støtte naturen helt lokalt på vingården – målet er også at bidrage til biodiversiteten på Fejø ved at skabe en lomme, hvorfra naturen kan sprede sig. Når man er så heldig at eje et lille stykke af landskabet, så er man også forpligtet til at give noget tilbage til samfundet, lyder Karins argument.

Regenerativ vinavl

Her i første halvdel af 2025 er Karin og hendes medarbejdere i færd med at skrue op for de økologiske, regenerative metoder i vinavlen. Målsætningen er at opbygge jordens frugtbalance med organisk materiale og planterester. Til jordforbedringen vil de blandt

Regenerativ turisme

På Hideaway er bæredygtighed også et spørgsmål om sociale forhold, trivsel på arbejdspladsen, mødet med gæsterne og positive bidrag til lokalsamfundet på Fejø. For at styrke dette sociale fokus har Hideaway et nedskrevet kodeks for fællesskabet på og omkring gården. I kodekset står blandt andet, at ”vi arbejder for at udvise nærvær, at være imødekommende og med vores forskellige personligheder tage vel imod vores gæster”. Målet er også ”at respektere og glæde hinanden i et godt arbejdsmiljø” og ”at være med til at opbygge et stærkt fællesskab på Fejø, for at fastholde Fejø som et sprudlende, mangfoldigt helårssamfund”.

Regenerativ turisme

- Bæredygtig turisme fokuserer på at minimere den negative påvirkning og undgå at gøre skade på et område. Med regenerativ turisme går man på Hideaway Vingård skridtet videre.
- Regenerativ turisme handler om at forbedre et feriemål.
 - Det gør man ved, at turisterne bidrager positivt til lokalsamfundet og miljøet.
 - Med regenerativ turisme får turisterne også oplevelser, der giver ny viden og læring.

► **Kilde:** www.visitlolland-falster.dk

I forlængelse af denne tilgang til fællesskab og social og grøn bæredygtighed er Karin Hvidtfeldt i færd med at udvikle et nyt produkt til de mange besøgende gæster på landstedet. Det er et videns- og læringsbesøg, hvor gæsterne bogstavelig talt får jord under neglene og indsigt i de biologiske processer, som holder liv i jordens kredsløb. De får altså ”en unik, sanselig og læringsrig oplevelse” i vinmarken.

Det nye vidensdelingsbesøg bliver udviklet i samarbejde med Visit Lolland-Falster i et udviklingsprojekt om regenerativ turisme, hvor der er fokus på, at turismen skal være ”en løftestang til at skabe positive forandringer og bidrag til lokalsamfund, miljø og turismeerhverv”.

Unik fortælling om lille vingård på Fejø

Ud over økologificeringen er Hideaway ikke med i andre mærkningsordninger eller certificeringer. Hos Karin Hvidtfeldt og Charlotte Louise Langdon kan man altså hverken finde den grønne nøgle for miljømærkede turismevirksomheder eller blomsten fra EU Ecolabel. For Karin er det vigtigere at holde fast i kvaliteten og i deres egen fortælling om vingården – og på den måde vedligeholde og udvikle et stærkt brand. Det er den unikke fortælling om en lille vingård på Fejø, koblet til produkter og ophold, der linker til stedets helt særlige herlighedsværdi, som er styrken i Hideaways konkurrence med andre virksomheder, forklarer Karin.

Måske har hun ret. Man kan i hvert fald ikke være i tvivl om, at Hideaway er en virksomhed i konstant udvikling. Både de økologiske vine og de produk-

Den sociale side af Hideaway

På Hideaway Vingård har man sat ord på virksomhedens sociale bæredygtighed. Nogle af målene er:

- At udvise nærvær, at være imødekommende og at lade vores forskellige personligheder tage vel imod vores gæster og mange frivillige hjælpere.
- At respektere og glæde hinanden i et godt arbejdsmiljø og at udvikle vores samarbejdskompetencer, medarbejderstab og teamspirit løbende ud fra hver vores fagviden, ståsted og ”kanter”.
- At bruge tid og kræfter på at være med til at opbygge et stærkt fællesskab på Fejø for at fastholde Fejø som et sprudlende, mangfoldigt helårssamfund.

► Se mere på:

www.hideawayvingaard.dk/vaerdier

ter, turisterne møder på vingården, bliver hele tiden udviklet og forbedret. Kvalitet og bæredygtighed går hånd i hånd, og det er tydeligt, at målet er en sund virksomhed med et stærkt brand både hos landets topgastronomer, hos vinkendere og hos de turister, der slår vejen forbi vingården på Fejø.

► Læs mere om Hideaway Vingård på:

www.hideawayvingaard.dk





Mikael og Sofie Sanderhage Båth, ejere af Orø Strandcamping.

Campingpladsen på Orø bygger bæredygtigt

Orø Strandcamping er certificeret som grøn campingplads, og for Sofie og Mikael Sanderhage Båth er en nyrenoveret servicebygning et af elementerne i deres bæredygtige planer

Byggebranchen er en af de brancher, som herhjemme bidrager mest til CO₂-belastningen. Derfor kan det give god mening at lede efter alternativer til nybyggeri, når man skal udvide eller opgradere sin virksomhed. På Orø Strandcamping valgte Sofie og Mikael Sanderhage Båth en gennemgribende renovering og modernisering, da den gamle servicebygning på 85 kvm nærmede sig slutdatoen i 2023. Bygningen, som blandt andet rummede toiletter til campingpladsens gæster og teknikrum, var så nedslidt, at den altid trak ned, når campingpladsen blev vurderet af de camperende kunder. Den var pladsens svage led, så noget skulle gøres. En oplagt løsning ville være at rive bygningen ned og begynde forfra med et nybyggeri. Men Sofie og Mikael Båth har et stærkt ønske om, at deres campingplads skal have en grøn og bæredygtig profil. De er tilmeldt en certificeringsordning for grønne campingpladser, og for at reducere miljøbelastningen har de en miljøplan med en række konkrete og håndterbare miljømål.

Gæster sætter pris på grøn profil

Sofie og Mikael er overbeviste om, at den grønne

I denne artikel kan du læse om:

Miljø og klima	X
Natur og biodiversitet	
Social bæredygtighed	
Økologisk produktion	
Bæredygtig turisme	X
Markedsføring	X
Certificering og rapportering	X
Produktudvikling	

profil betyder noget for mange af deres gæster. De har et mål om at tiltrække tyske turister, og deres opfattelse er, at netop tyskerne lægger stor vægt på bæredygtighed og certificering, som dermed også betyder noget for den økonomiske bundlinje i virksomheden. Men for Sofie og Mikael er det samtidig en personlig beslutning om at bidrage til en grøn omstilling af samfundet.

Med disse grønne målsætninger som ledesnor var valget nemt: I stedet for nedrivning blev den gamle bygning stående og forvandlet til en moderne service-

bygning med lige præcis de faciliteter, som campinggæsterne efterspørger i dag.

Ombygning med bæredygtige valg

Ombygningen er foretaget med en række bæredygtige og grønne valg in mente: Genbrug af materialer fra den oprindelige bygning, efterisolering med træfiberisolering, nye loftsplader fra Troldtekt, opsætning af luft til vand-varmepumpe, behandling med giftfri og miljøvenlig maling, fokus på vandbesparelse og

! Sofie og Mikael er overbeviste om, at den grønne profil betyder noget for mange af deres gæster. De har et mål om at tiltrække tyske turister, og deres opfattelse er, at netop tyskerne lægger stor vægt på bæredygtighed og certificering

håndtering af spildevand, opgradering af virksomhedens affaldssortering og klargøring til solcelleanlæg. Alle disse grønne valg tæller med, når campingpladsens grønne certificering hvert år skal vurderes og godkendes. Men lige så vigtigt er det, at kunderne her og nu får en positiv oplevelse – med en velindrettet, moderne bygning, der også signalerer bæredygtighed og grønne løsninger i overensstemmelse med campingpladsens image og Sofie og Mikael's værdisæt.

► **Læs mere om Orø Strandcamping på:**
www.oroecamping.dk

Grønne opfordringer

Ved at holde ferie i Danmark er du allerede medvirkende til at reducere CO₂-udledningen. Sådan lyder budskabet på Orø Strandcampings hjemmeside. Men den bæredygtige rejse slutter ikke her. Sofie og Mikael Sanderhage Båth opfordrer deres gæster til:

- At lade bilen stå og leje en cykel i stedet.
- At spare på vandet med korte bade eller et dyp i det friske hav.
- At affaldssorte i det omfang, det er muligt
- At spare på strømmen.
- At passe på naturen omkring os.
- At tage skrald med retur, når man går på stranden eller andre steder i naturen.

► **Læs mere på:** www.oroecamping.dk

Hjælp fra Erhvervshus Sjælland

Orø Strandcamping har via Erhvervshus Sjælland og tilskudsordningen SMV:PRO fået økonomisk hjælp til at udarbejde en flerårig udviklingsplan for campingpladsen.

- Hos Erhvervshusene kan virksomheder og iværksættere få uvildig vejledning og sparring om udvikling af deres forretning.
- Erhvervshusene står bl.a. for en række "virksomhedsprogrammer", som handler om bæredygtighed og grøn omstilling, herunder SMV:Bæredygtig.
- Erhvervshusene formidler også diverse tilskudsordninger. Det kan for eksempel være til ekstern rådgivning via SMV:PRO.

► **Læs mere om Erhvervshusene i afsnittet 14 veje til mere bæredygtighed på side 32.**





I det Gule Magasin på Femøs havn holder Havnehøkeren til.

På Femø er bæredygtighed et spørgsmål om fællesskab

Købmandsbutikken på Femø drives af en flok frivillige, som tager ansvar for at øen har en butik med de mest nødvendige dagligvarer. De er med til at gøre øsamfundet mere attraktivt og bæredygtigt

Købmanden på Femø ligger på havnen. Havnehøkeren hedder den.

Der hos den lokale købmand handler bæredygtighed først og fremmest om fællesskab og om at skabe gode rammer for hverdagslivet på øen. Det er med andre ord den sociale gren af bæredygtighed, som man har fokus på hos Havnehøkeren, der er en andelsbutik. Den drives af en andelsforening med 235 andelsmedlemmer. Det er foreningens frivillige, ulønnede kræfter, der står for driften.

Både den daglige drift i butikken og de mere overordnede opgaver med varebestilling, økonomistyring, vagtplaner og udvikling af sortiment m.m. ligger hos frivillige, ulønnede andelsforeningsmedlemmer. I omegnen af 20 mennesker bidrager på den måde til butikkens drift. Blandt de aktive er både fastboende øboere og mennesker med sommerhus på Femø. I spidsen for det hele står Dorte Darfelt, som er formand for andelsforeningen Femø Havnehøker F.M.B.A. Hun har sammen med sin mand haft sommerhus på øen i ni år og føler en stor tilknytning til lokalsamfundet. Derfor er det også naturligt for hende at tage et ansvar som købmandsformand.

I denne artikel kan du læse om:

Miljø og klima	
Natur og biodiversitet	
Social bæredygtighed	X
Økologisk produktion	
Bæredygtig turisme	
Markedsføring	
Certificering og rapportering	
Produktudvikling	

Havnehøkeren skal gøre øen attraktiv

Drivkraften hos de mange frivillige er kampen for, at øen skal have en dagligvarebutik. Der ligger et socialt ansvar i arbejdet for, at Femø har en butik med de mest nødvendige dagligvarer til øens godt hundrede fastboende og til de tilrejsende sommerhusgæster og turister. Uden butikken vil Femø være et mindre attraktivt sted at bo, og tendensen med faldende befolkningstal vil blive forstærket. Alle de ulønnede købmænd ser derfor deres egen indsats som en opgave på vegne af lokalsamfundet – og også med lokalsamfundets

fremtid in mente. Ved at løse helt konkrete opgaver i købmandsbutikken arbejder man således for et bæredygtigt øsamfund nu og i fremtiden.

Med en overfartstid mellem Femø og Kragenæs på næsten en time handler købmandsindsatsen her og nu blandt andet om, at ældre og svage øboere skal have mulighed for at gøre de daglige indkøb på øen. Men for Dorte Darfelt er målet også at gøre øen attraktiv for tilflyttere. Femø mangler især yngre mennesker, som også på længere sigt vil være med til at holde liv i øen. Hvis alting lukker, er det umuligt at vende affolkningstendensen, lyder hendes argument.

Værdifuldt arbejdsfællesskab

Den sociale bæredygtighed hos havnehøkeren handler også direkte om at skabe et godt fællesskab omkring andelsbutikken – både for de frivillige, som tager en tørn i butikken, og for de lokale, der bruger havnehøkeren som et uformelt mødested i løbet af dagen. Mange af de frivillige, som hjælper i butikken, har et socialt og menneskeligt udbytte ud af at være en del af arbejdsfællesskabet, forklarer Dorte Darfelt. At bidrage til en vigtig lokal opgave er i sig selv en tilfredsstillelse.

Der ligger et socialt ansvar i arbejdet for, at Femø har en butik med de mest nødvendige dagligvarer til øens godt hundrede fastboende og til de tilrejsende sommerhusgæster og turister.

Men det frivillige arbejde kan på den anden side også være belastende. Derfor handler det bæredygtige fællesskab også om at passe på hinanden.

Butiksarbejdet må ikke ende med at være en form for rovdrift på de frivillige kræfter. Ulønnet, frivilligt arbejde kan ligesom lønarbejde være stressende og belastende, og derfor ligger der et ansvar for at passe på hinanden, mener Dorte.

En af løsningerne er at lægge opgaverne i små grupper af frivillige i stedet for, at enkeltperson skal stå med ansvaret alene. Ansvar for indkøb og sortiment ligger eksempelvis hos en gruppe på tre-fire personer. På samme måde er arbejdet med vagtplaner placeret hos en lille gruppe frivillige. Derved prøver man at forebygge,

at de frivillige brænder ud og søger væk fra arbejdsfællesskabet i andelsbutikken.

Ledelse er del af et bæredygtigt fællesskab

I den sammenhæng er arbejdet i bestyrelsen også vigtigt. Det er her, man tager de overordnede beslutninger om for eksempel åbningstider, sortiment og indkøb af nyt udstyr og inventar til butikken. Det er beslutninger, som handler om andelsforeningens økonomi, men ofte har beslutningerne i bestyrelsen også meget konkret betydning for arbejdsvilkår og trivsel hos alle de frivillige købmænd, som jo er bestyrelsesmedlemmernes ulønnede kollegaer i andelsbutikken. Derfor er god ledelse i bestyrelsen en del af andelsbutikkens sociale, bæredygtige profil.

Når vi nu taler om bæredygtighed hos Havnehøkeren, vil Dorte Darfelt afslutningsvis fremhæve endnu en meget konkret ting: Butikkens lille caféhjørne. Det er et populært mødested, hvor folk slår sig ned med en kop kaffe fra havnehøkerens kaffeautomat. Minicaféen er i høj grad en social foranstaltning, som har betydning for bæredygtigheden på øen. Det er en lille ting, men caféhjørnet kan være med til at forebygge ensomhed og styrke sammenhængskraften på øen, mener Dorte Darfelt.

► Læs mere om Havnehøkeren på:
www.femo.dk/havnehoecker



Dorte Darfelt, formand for andelsforeningen Femø Havnehøker F.M.B.A



Brian og Bettina Bugge, ejere af Fur Camping, har fået EU Ecolabel for deres miljøindsats på campingpladsen.

Gennemsyret af bæredygtighed

Campingpladsen på Fur er en af de første campingpladser herhjemme med et EU Ecolabel. Den grønne certificering er for Bettina og Brian Bugge både et spørgsmål om miljø og økonomi

For Bettina og Brian Bugge på Fur Camping er bæredygtighed også et spørgsmål om penge.

I april 2025 blev campingpladsen på limfjordsøen Fur som en af de første campingpladser i Danmark godkendt til at bære et EU Ecolabel, og i dag kan de skilte med blomsten, som hører til det grønne EU-mærke. Men rejsen dertil begyndte for mere end ti år siden, da Bettina og Brian Bugge som campingpladsejere fik fokus på de store omkostninger, de dengang havde til fyringsolie og el.

Deres første mål var at få reduceret disse driftsudgifter til energi for at opnå en bedre økonomi. Det gjorde de ved at opsætte solcelleanlæg og solfangere. På den måde kom de i gang med klima- og miljøtiltag i Fur-virksomheden, som i dag rummer både campingplads, restaurant og bed and breakfast.

Grønt handler også om markedsføring

På campingpladsen er der plads til godt 100 enheder samt seks hytter, tre villatelte, to campletter og to shelters. I bed and breakfast-afdelingen finder man otte dobbeltværelser og tre familieværelser. Campingpladsens Restaurant Raakilde har i alt 30 siddepladser

I denne artikel kan du læse om:	
Miljø og klima	X
Natur og biodiversitet	X
Social bæredygtighed	
Økologisk produktion	
Bæredygtig turisme	X
Markedsføring	X
Certificering og rapportering	X
Produktudvikling	

indendørs og 32 pladser på en stor terrasse.

Siden den spæde start for ti år siden har det grebet om sig. Bettina og Brian er blevet bidt af den grønne dagsorden og sætter hele tiden nye mål. De har blandt andet haft fokus på at reducere vandforbruget i virksomheden, begrænse anvendelsen af kemikalier, skruer op for affaldssorteringen og give bedre betingelser for natur og biodiversitet på pladsen.

For dem er de grønne tiltag også kommet til at handle om markedsføring: De vil gerne kunne markedsføre deres campingplads som noget særligt. Pladsen

ligger midt i naturen i den vestlige ende af Fur tæt på strand og skov, og den er nabo til Furs berømte mølklinter. Det er i sig selv en gevinst, når de skal nå turisterne og de potentielle kunder. Men ved at satse på bæredygtighed og grøn omstilling ser de en mulighed for at stå endnu skarpere i konkurrencen om de kunder, som lægger vægt på natur, miljø og klima. Som et led i den grønne markedsføring er der behov for at kunne fortælle deres kunder om de mange miljøtiltag på en troværdig og direkte måde. Bæredygtighed skal hos dem ikke være tomme ord og billig reklame. Derfor søgte de for et par år siden om den danske Green Stay-certificering. Deres ansøgning gik igennem, og siden foråret 2024 har de kunnet skilte med bæredygtigheden. I slutningen af 2024 fik de så hjælp til at gå skridtet videre. Den lokale turismeorganisation Destination Limfjorden foreslog, at de søgte om at få en EU-godkendelse af deres miljøindsats, og med hjælp fra en konsulent kastede de sig ud i arbejdet med at få miljømærket EU Ecolabel.

Lokale indkøb og miljøvenlig maling

Det viste sig at være en stor opgave med dokumentation af både store og små miljøtiltag i virksomheden. Godkendelsen og EU-certificeringen er bygget op omkring en række minimumskrav til eksempelvis vedvarende energi, affaldssortering og miljøvenlige rengøringsmidler. Dertil kommer et pointsystem, hvor virksomheden kan vælge mellem flere tiltag, som giver point, så man med en målrettet indsats kan nå over en minimumsgrænse.

! **Betina og Brian er blevet bidt af den grønne dagsorden og sætter hele tiden nye mål.**

I pointsystemet tæller blandt andet lokale indkøb og samarbejde med lokale leverandører. Betina og Brian har derfor forpligtet sig til at sælge lokale produkter i den lille butik, der hører til på campingpladsen. Det klarer de blandt andet med øl fra Fur Bryghus og oste fra Thise Mejeri, som ligger i landsbyen Thise nogle få kilometer i fugleflugtslinje fra Fur Camping. Et andet eksempel på tiltag, som giver pluspoint, er pladsens små, grønne naturoaser og insekthoteller, som i EU's øjne er med til at fremme biodiversitet. Af andre konkrete tiltag, som tæller med i EU-vur-

deringen, nævner Betina anvendelsen af miljøvenlig maling og træbeskyttelse, brug af Svanemærkede rengøringsmidler og udfasning af engangsemballage. Det betyder blandt andet, at de har erstattet de plastikposer, som sengetøjet i bed and breakfast-afdelingen tidligere var pakket ind i, med lærredsposer af genbrugsstof.

Svanemærket hjalp til certificering

Som sagt har kravet til dokumentation været stort, og især Brian har brugt mange timer på at samle kvitteringer fra de grønne indkøb, de har gjort gennem årene, og på at dokumentere deres forbrug af vand og energi. De nævner også, at affaldssorteringen på pladsen er mere miljøvenlig, end de danske miljøregler kræver: På Fur Camping skal gæsterne sortere i flere fraktioner, end der egentlig er krav om på en campingplads. Som eksempel på EU-kravene fortæller parret også, at de med optælling og fotodokumentation skulle vise, at alle elpærerne på campingpladsen, i restaurationen og bed and breakfast-afdelingen lever op til EU's miljøkrav til LED-pærer. De fremhæver samtidig, at der er mange ting, som kan gøre dokumentationen lettere: Ved at bruge Svanemærkede produkter i hele virksomheden er de for eksempel nået langt, fordi EU uden videre godkender disse produkter som miljøvenlige.

Svanemærket på Fur Camping

På Fur Camping bruger man Svanemærkede produkter i hele virksomheden. Det har gjort det lettere at dokumentere den miljøindsats, der skal til for at få EU Ecolab.

- Svanemærket er det officielle nordiske miljømærke og er en frivillig mærkningsordning.
- Produkter og serviceydelser inden for mere end 50 områder kan opnå en certificering med mærket.
- Kravene er produktspecifikke og tager udgangspunkt i de største miljøudfordringer for den enkelte produkttype. Målet er at mindske det samlede aftryk på miljø og klima mest muligt.
- Svanemærket fremmer cirkulær økonomi og effektiv brug af ressourcer og biodiversitet – og reducerer klimabelastningen og brugen af skadelige kemikalier.

► **Læs mere om Svanemærket i afsnittet 14 veje til mere bæredygtighed på side 32.**

Certificeringen er ikke en engangsting. EU skruer løbende op for kravene, og om to år skal Brian og Betina igen dokumentere, hvor langt de er kommet med den grønne omstilling. Inden da vil de helt konkret have endnu mere styr på, hvad deres miljøindsat betyder for klimaet. Planen er nemlig at bruge Klimakompasset til at sætte tal på CO₂-udslippet fra virksomhedens aktiviteter: Opvarmning, transport, råvareindkøb, byggeri osv.

EU Ecolabel kendt af tyske kunder

Når det kommer til bundlinjen, vurderer Brian og Bettina, at EU Ecolabel er en stor gevinst for deres virksomhed. Med blomstermærket ser de nemlig en mulighed for at nå nye, udenlandske kunder. Deres vurdering er, at blandt andre mange tyske og hollandske kunder lægger vægt på den grønne omstilling og holder øje med miljømærker og certificeringer de steder, hvor de vælger at holde deres ferie. Her er det en stor fordel, at EU-blomsten er kendt i Tyskland og Holland, så de potentielle kunder genkender mærket og føler sig trygge ved de reelle tiltag, der ligger bag certificeringen. Netop EU-mærkets genkendelighed og troværdighed har haft stor betydning for, at Brian og Betina har valgt at kaste sig ud i arbejde med at få en EU-certificering. Derfor bruger de også mærket aktivt i deres markedsføring, og mange steder på campingpladsen møder gæsterne den lille EU-blomst som et symbol på, at de er midt i en bæredygtig ferieoplevelse.

Fur kan blive UNESCO-verdensarv

De kommende år kan der blive skruet endnu mere op for den værdi, som natur og miljø tilfører Furs campingplads: Skive Kommune har sammen med Morsø Kommune søgt om at få en del af landskabet på Fur og Nordmors optaget på UNESCO's verdensarvsliste. Det er kyststrækningerne med de store og særprægede molerskrænter, der lægger billet ind på at få UNESCO's betegnelse som verdensarv.

Fur Camping ligger lige midt i det landskab, og med den grønne certificering og deres fokus på natur og biodiversitet er Brian og Betina klar til at omsætte en UNESCO-udpegning til flere kunder, mere aktivitet og større omsætning i deres virksomhed. Men de ved godt, at det kræver en vedholdende indsats, hvis Fur Camping fortsat skal leve op til de kriterier, der følger med mærkningsordningerne, samt til kundernes forventninger til en god og grøn ferieoplevelse af høj kvalitet.

► **Læs mere om Fur Camping på:**
www.furcamping.dk

Campingplads med EU Ecolabel

En campingplads med EU Ecolabel skal leve op til en række obligatoriske krav inden for bl.a. energi- og vandforbrug og håndtering af affald. Herudover skal virksomheden også opnå et antal point inden for en række valgfri områder.

Obligatoriske krav:

- Energieffektive installationer inden for belysning og opvarmning af lokaler samt brugsvand.
- Vandbesparende installationer i baderum og toiletter.
- Begrænsning af affaldsmængder gennem affaldssortering.
- Rygeforbud i fællesrum.

Supplerende pointkrav:

- Ingen brug af pesticider på udearealer.
- Salg af lokale og økologiske varer.
- Tilbud om miljøvenlig transport.
- Miljømærket indkøb af rengøringsartikler og papirprodukter.
- Brug af regnvand til vanding af pladsens blomsterbede m.m.

► **Læs mere om EU Ecolabel i afsnittet 14 veje til mere bæredygtighed på side 32.**

Klimakompasset

Hos Fur Camping har man planer om at bruge Klimakompasset til at sætte tal på CO₂-udslippet fra virksomhedens aktiviteter: Opvarmning, transport, råvareindkøb, byggeri osv.

- Klimakompasset er et offentligt tilgængeligt værktøj, der er gratis.
- Med Klimakompasset kan virksomheder se, hvor stort deres klimaaftryk er, og få overblik over, hvordan udledningen fordeler sig på forskellige kategorier som energi, transport, indkøb m.m.

► **Læs mere om klimakompasset i afsnittet 14 veje til mere bæredygtighed på side 32.**





Ditte West er høgskoleforstander på Øernes Høgskole Sejerø.

Den grønne høgskole ligger på Sejerø

På Øernes Høgskole Sejerø er bæredygtighed en del af det grundlæggende formål og værdigrundlag. Det smitter af på alt fra bygningsrenovering, måltider og undervisning, forklarer Ditte West, høgskolens forstander

Øernes Høgskole på Sejerø er en minihøgskole. Stedet har 19 sengepladser og er en sommerhøgskole med korte kurser for tilreisende kursister. På plakaten er kurser om musik, fortælling, kreativitet, vandring og natur. Bæredygtighed er en del af skolens grundlæggende formål og værdigrundlag. Den lille øhøgskole skal "fremme forståelsen af, hvad bæredygtig praksis kan være – hos det enkelte menneske og i fællesskaber". Målet er at vise, "hvordan man kan skabe en bæredygtig omstilling både gennem byggeri, madlavning og daglige gøremål".

Høgskolen har siden 2019 holdt til på Sejerøs Østre Skole. Bygningerne er fra 1931 og tjente indtil 1972 som den ene af Sejerøs tre skoler. I perioden fra 1973 til 2014 fungerede bygningen som kommunal lejrskole. Efter 40 år som lejrskole og fem tomme år var bygningen i dårlig stand og trængte til en grundig renovering og opgradering.

Kurser med grønt indhold

For at gå forrest i den grønne omstilling har høgskolebestyrelsen valgt, at ombygning og renovering af den gamle skolebygning skal foregå bæredygtigt og miljø-

I denne artikel kan du læse om:	
Miljø og klima	X
Natur og biodiversitet	X
Social bæredygtighed	X
Økologisk produktion	X
Bæredygtig turisme	
Markedsføring	
Certificering og rapportering	X
Produktudvikling	

venligt. Det vender vi tilbage til. For miljøspørgsmål og grøn omstilling sætter også sit konkrete præg på skolens hverdag og på kurserne, undervisningen og de daglige høgskolesamlinger.

For eksempel har kursisterne på et af skolens kreative kurser strikket en collage, som illustrerer FN's 17 verdensmål. På et andet kursus har kursisterne fremstillet collager af ting, som den lokale havmiljøvogter har samlet ind på øens strande. På vandrekurserne indsamler kursisterne spiselige planter til madlavningen, og naturoplevelserne kombineres med oplæg og

refleksion om miljøforhold, klimaændringer, forurening osv. På kurserne er der jævnligt foredrag om for eksempel bæredygtigt byggeri, nye bæredygtige boligformer, økologisk dyrkning og klimavenlig kost.

Mad på vej til at få guldmærke

Værdigrundlaget smitter også af på de måltider, der serveres for skolens kursister. Maden er i vid udstrækning baseret på økologiske og lokale råvarer. Også vilde planter indgår i menuerne, og i køkkenet anvender man blandet andet urter, kål og bær fra strand, eng og krat. Skolens madpolitik handler også om at minimere kødforbruget. I løbet af et kursus vil være mindst en dag med vegetarmenu. På frokostbordet serveres vegetarpålæg m.m., så ”man altid kan spise sig mæt uden kød”. Det er som kursist selvfølgelig også muligt at bestille vegetar- eller veganerkost.



● For skolens bestyrelse har begreber som nøjsomhed og fællesskab været en del af den bæredygtige dagsorden. Kun med et kritisk blik på forbrug og med en positiv tilgang til sparsommelighed mener man, at det er muligt at nå i mål med de grønne visioner

Målet er, at skolen i løbet af 2025 kan få Det Økologiske Spisemærke – i guld. Det betyder, at mindst 90 pct. af de råvarer, der bruges i køkkenet, skal være af økologisk oprindelse og have det røde Ø-mærke. På Øernes Højskole ser man det som en grønstempling af hele den grønne indsats på stedet – og en tydelige markering af, hvad et grønt værdigrundlag kan betyde i praksis. Sammen med de andre bæredygtige løsninger på skolen vil Det Økologiske Spisemærke være et synligt bevis på de holdninger, der driver skolen. For at få guldmærket er det nødvendigt med et godt lokalt samarbejde, da målet for skolen stadig er lokale indkøb. Det betyder, at den lokale brugs skal kunne levere de økologiske varer, og de lokale fødevarerproducenter skal dyrke og producere økologisk, så deres

produkter kan tælle med i økoregnskabet.

Miljøvenlig ombygning

Bæredygtigheden er allerede meget synlig på højskolen. Et eksempel er de stole, som står i skolens lille spisesal og i undervisningslokalet. Stolene er genbrugsstole, og nogle af dem er betrukket med genbrugte kaffesække fra Svendborg Kafferisteri. Andre stole er betrukket med hjemmestrik, som er blevet til på et af skolens sommerkurser.

Et andet eksempel er skabslågerne i entréen. De udgøres af bunde fra de senge, som hørte til på skolens sovesal i de år, den fungerede som lejrskole. En lille, grøn detalje er også, at alle knagerækkerne på skolen er fremstillet af drivtømmer fra Sejerøs strande.

Når det kommer til selve højskolebygningen, er det mest bæredygtige aftryk beslutningen om at bevare, renovere og udvikle den gamle skolebygning i stedet for at rive den ned og bygge en ny højskole. Skolen er i dag ombygget og forvandlet fra nedslidt lejrskole med sovesale til en moderne højskole med for eksempel syv nye værelser til kursister og et opdateret industrikøkken.

Nøjsomhed og fællesskab

I mange tilfælde er det mere miljørigtigt og klimavenligt at udnytte en eksisterende bygning end at bygge nyt. Skolebygningen er siden 2019 renoveret for 2,5 mio. kr., og set i det lys kunne det måske – økonomisk set – have været en bedre løsning at bygge nyt. Men i et klimaregnskab er der ikke tvivl om, at renovering i dette tilfælde er den rigtige løsning. Også fordi der i renoveringen og ombygningen er truffet en række bæredygtige valg: Materialer fra den

Verdensmålene

Undervisningen på Øernes Højskole Sejerø tager ofte udgangspunkt i FN's 17 verdensmål for bæredygtig udvikling. Målene henvender sig bl.a. også til virksomheder og organisationer, der i hverdagen vil arbejde for en mere bæredygtig verden:

- Bæredygtig energi.
- Ansvarligt forbrug og produktion.
- Klimaindsats.
- Livet i havet.
- Livet på land.
- Bæredygtige byer og lokalsamfund.

► **Læs mere om FN's Verdensmål:**
www.verdensmaalene.dk

Gæsterne og den grønne profil

"Hele vores værdigrundlag på højskolen hviler på et bæredygtigt grundlag og ønsket om at skabe en klimavenlig omstilling. Vi kan mærke, at det betyder noget for vores gæster. Nogle af dem har valgt os på grund af den grønne profil. Andre lægger mærke til vores store og små miljøløsninger, når de er her."

Citat: Ditte West, højskoleforstander

► **Læs mere om højskolens værdigrundlag på: www.øerneshøjskole.dk**

Højskolen og lokalsamfundet

Øernes Højskole Sejerø vil inspirere lokalsamfundet på Sejerø til en bæredygtig udvikling. Målet er, at højskolen kan:

- Tiltrække mere liv til øen, både gæster og fastboende.
- Understøtte de erhvervsdrivende på øen og bidrage med arbejdspladser.
- Skabe fællesskaber på tværs af fastboende og sommerhusgæster.
- Få et mangfoldigt og inspirerende kulturliv i den dannende højskoleånd.

► **Læs mere på: www.øerneshøjskole.dk**

gamle bygning er i høj grad genbrugt. Oliefyret er udskiftet med luft til vand-varmepumpe, der varmer hele huset op via gulvvarme og radiatorer. Der er overalt isoleret med klima- og miljøvenlige løsninger som hørmåtter og papirmåtter, og der er brugt linolie og lermaling for at undgå syntetiske malinger. For skolens bestyrelse har begreber som nøjsomhed og fællesskab været en del af den bæredygtige dagsorden. Kun med et kritisk blik på forbrug og med en positiv tilgang til sparsommelighed mener man, at det er muligt at nå i mål med de grønne visioner.

Økologiske spisemærke på vej til Sejerø

Målet for Øernes Højskole Sejerø er, at skolen i løbet af 2025 kan få Det Økologiske Spisemærke i guld. Det betyder, at mindst 90 pct. af de råvarer, der bruges i køkkenet, skal være af økologisk oprindelse og have det røde Ø-mærke.

- Det Økologiske Spisemærke er en gratis statskontrolleret mærkningsordning for spisesteder.
- Med Det Økologiske Spisemærke viser man, at man gør en indsats for at beskytte natur og grundvand, reducere sprøjtemidler og tilsætningsstoffer og støtte øget dyrevelfærd.
- Det Økologiske Spisemærke findes i tre varianter: Guld (90-100 % økologi), Sølv (60-90 % økologi) og Bronze (30-60 % økologi).
- For at få et af de tre øko-spisemærker skal man dokumentere de økologiske råvareindkøb med et økologiregnskab over de indkøbte føde- og drikkevarer.

► **Læs mere om Det økologiske Spisemærke i afsnittet 14 veje til mere bæredygtighed på side 32.**

Og fællesskabet er for Øernes Højskole krumtappen i den grønne omstilling: Der er brug for samarbejde og konkrete, fælles løsninger. Men der er også brug for et fællesskab, som støtter og udvikler den grønne og bæredygtige agenda på skolen, på øen og i samfundet i det hele taget, mener man på Øernes Højskole Sejerø.

► **Læs mere om Øernes Højskole Sejerø på: www.øerneshøjskole.dk**







Martin Jørgensen er ejer af Biosynergy, og Britta Tarp er administrerende direktør i virksomheden.

20 år med økologi

For Martin Jørgensen og Britta Tarp er miljø, klima og biodiversitet både et personligt anliggende og en forretningsmæssig vej i virksomheden Biosynergy, der producere Skarø Is

Uden økologi ville Skarø Is ikke være det samme produkt. Isen fra Skarø er født økologisk, og det røde Ø-mærke er en integreret del af produktet og forretningsmodellen.

Det begyndte i 2005, da Martin Jørgensen og Britta Tarp på Skarø startede en produktion af is baseret på økologiske råvarer og ingredienser fra Skarø. I dag producerer de mere end 100.000 bægre is om året, og det økologiske Ø-mærke er suppleret med både et klima- og biodiversitetsregnskab for virksomheden Biosynergy A/S, som er den formelle ramme om Skarø Is.

Martin Jørgensen er ejer af Biosynergy, og Britta Tarp er administrerende direktør i virksomheden. Også i privaten danner de par, og de har deres hjem dør om dør med isvirksomheden på Skarø.

For Martin og Britta er miljø, klima og biodiversitet både et personligt anliggende og en forretningsmæssig vej: For at beholde den grønne førertrøje på og være foran på ismarkedet er de nødt til hele tiden at forbedre produktionen og lægge nye miljømål og grøn omstilling oven på økologien. På virksomhedens hjemmeside kan man læse, at Skarø Is er "et udtryk

I denne artikel kan du læse om:	
Miljø og klima	X
Natur og biodiversitet	X
Social bæredygtighed	
Økologisk produktion	X
Bæredygtig turisme	
Markedsføring	X
Certificering og rapportering	X
Produktudvikling	X

for en bæredygtig tilgang og respekt for naturen omkring os".

Reduceret energiforbrug

De første planer om miljø- og klimamål opstod for ti år siden, og pilen pegede hurtigt på virksomhedens energiforbrug. Isproduktion er en energikrævende proces, især fordi indfrysningen har et stort elforbrug og samtidig producerer en stor mængde overskudsvarme.

Løsningen blev i 2015 et nyt isanlæg, hvor overskuds-

varmen anvendes til pasteurisering og til opvarmning af produktionslokalerne via gulvvarme). Denne modernisering fandt sted samtidig med etableringen af en ny stor produktionsbygning på 300 kvm. og opgradering til en produktionskapacitet på cirka 10.000 bægge is pr. dag samt en kapacitet ved den automatiske fyldemaskine på 32 isbægge pr. minut.

I 2021 var det næste skridt en investering på 2,2 mio. kr. i en ny pasteurmaskine med indbygget energibesparelse. Et nyt styringssystem betyder eksempelvis, at anlægget ikke bruger energi, når det står på standby, hvilket ifølge Marin Jørgensen giver en betydelig energibesparelse – og er en oplagt energigevinst i mange produktionsvirksomheder. I det nye anlæg bliver over-skudsvarmen fra pasteuriseringen samtidig omdannet til procesvarme, som bruges i produktionen – hvilket således giver endnu mere energibesparelse.

Anlægget fra 2021 har også ændret og optimeret rengøringsprocessen i forhold til det tidligere anlæg og dermed reduceret både vandforbrug og forbrug af rengøringsmidler til gavn for miljøet. I kroner og øre har det betydet en besparelse på cirka 80.000 kr. om året til rengøring.

Miljø og kvalitet skal gå hånd i hånd

Samtidig betød den nye pasteuriseringsproces, at Martin og Britta kunne forbedre kvaliteten af isene fra Skarø. Den nye maskine mikser og behandler råvarerne så skånsomt, at isene bliver endnu mere cremede og får en endnu bedre smag. Det betyder, at de i dag med det nye anlæg kan producere en vegansk is, som er baseret på europæiske hestebønner, og som i kraft af smag og konsistens er et reelt alternativ til flødeis.

Den veganske is er i sig selv mindre klimabelastende end flødeis. Men når Biosynergy nu kan erstatte soja, ris og mandler, som er kendt for store klimaaftryk, med hestebønner, så bliver klimagevinsten med de veganske is ekstra stor.

For Martin Jørgensen er det et eksempel på, at man med den rette teknologi og et bevidst valg af råvarer kan nå rigtig langt med miljø- og klimamålene. Men han understreger også, at ambitionen hos Skarø Is er, at økologi, miljø og klimabevidsthed skal gå hånd i hånd med en høj kvalitet: Isene skal være et kvalitetsprodukt, også når det kommer til smag, konsistens osv.

Tæt på selvforsyning med strøm

Tilbage til energiforbruget: Den flerårige indsats og grønne omstilling har betydet, at virksomhedens energiforbrug i dag er 65 pct. lavere end i 2015. Dertil kommer, at en stor del af energiforbruget i dag bliver leveret af virksomhedens egne solpaneler. I 2023 koble-

de Biosynergy A/S nemlig et 90 kW solenergianlæg til det i forvejen energieffektive ismejeri, og i begyndelsen af 2025 blev der lagt yderligere 25 kW til.

Det betyder, at Martin og Britta nu er tæt på målet om strømselvforsyning. Hele sommeren og på solrige vinterdage kan de producere is på virksomhedens egen, grønne strøm. Næste skridt er grøn transport, og det kan for eksempel begynde med en eldreven minilæsser, som bliver forsynet med energi fra virksomhedens egne solpaneler.



For Martin og Britta er miljø, klima og biodiversitet både et personligt anliggende og en forretningsmæssig vej: For at beholde den grønne førertrøje på og være foran på ismarkedet er de nødt til hele tiden at forbedre produktionen og lægge nye miljømål og grøn omstilling oven på økologien.

På årsbasis giver solcelleanlægget allerede i dag en besparelse på 250.000 kr. Som de siger på Skarø: "Vores is giver nu en endnu bedre smag i munden" – og så er vi tilbage ved det med smagen.

Is med smag af natur

I 2023 deltog isene fra Skarø i samarbejde med supermarkedskæden Lidl i konkurrencen European Private Label Awards. Vaniljeisen i Skarø Is' Lidl-serie blev kåret som vinder i kategorien Frozen Food, og dommerne roste produktet for dets "innovative take på en vaniljeis" og hyldede isen for den ægte naturlige smag og cremede tekstur.

Forklaringen på denne hyldest skal ifølge Martin og Britta blandet andet findes i den birkesaft og suk-kertang, som er vigtige ingredienser i deres is. De to ingredienser giver sødme til isen, men bidrager også med smagsnuancer som salt, bittert og umami. På den måde opnår Skarø-isene en hel unik smag, som kunderne sætter pris på.

Men for Martin og Britta er det også en pointe, at

kunderne med birke- og tangingredienserne får en oplevelse af naturens mangfoldighed og af de egenskaber og kvaliteter, vi kan finde i naturen. De håber på den måde at kunne bidrage til en større forståelse og respekt for naturen og dens mangfoldighed. Deres mission er nemlig også at påvirke deres kunder: Forretning og holdning går hånd i hånd.

Miljøvurdering på vej

Natur- og miljøhensyn er hos Skarø Is også en del af den benhårde forretning, som det er at klare sig som lille producent af specialprodukter. Senest har en af deres store kunder stillet nye krav om vurdering af virksomhedens bæredygtighedsindsats og risici i den forbindelse. Det er firmaet Dansk Cater A/S, moderselskab for blandt andet AB Cater og Inco, som skruer op for vurdering og monitorering af bæredygtighed og miljøforhold hos deres leverandører – herunder Skarø Is.

Den nye miljøvurdering foretager Dansk Cater A/S med hjælp fra det internationale firma Sedex, som tilbyder hjælp til "at administrere og rapportere om bæredygtighed i forsyningskæden" hos store virksomheder. Denne nye procedure skal hjælpe Dansk Cater A/S med at opnå "bæredygtighed i hele forsyningskæden og sikre overholdelse af øgede kundekrav". Britta og Martin er klar til at åbne dørene for den nye bæredygtighedsvurdering. Med økologien som grundsten og den miljø- og naturindsats, der er lagt ovenpå de seneste ti år, er de helt rolige. Martin og Britta føler, at de er på forkant med udviklingen, og hilser enhver rapportering og kontrol velkommen: "Det kan kun være til vores fordel, at de store spillere i fødevarerbranchen sætter fokus på bæredygtighed. Det har vi som branche brug for, og hos Skarø Is vi er klar til at levere også på den front," lyder deres argument.

► **Læs mere om Skarø Is på:**
www.skarois.dk

Klimaregnskab

Klimaregnskabet hos Biosynergy A/S er blevet til med støtte fra Erhvervshus Fyn og en ekstern rådgiver.

- De tal, der bruges i regnskabet, stammer fra Den Store Klimadatabase, som bruges til vurderinger af klimaaftrykket i 500 fødevarer.
- Klimadatabasen er udgivet af den grønne tænketank CONCITO og kan bruges til "generel oplysning om fødevarers klimaaftryk",
- Klimadatabasens er ikke i sig selv grundlag for klimamærkning eller bæredygtighedsvurderinger.

► **Læs mere om Den Store Klimadatabase i afsnittet 14 veje til mere bæredygtighed på side 32.**

Økologisk is på Skarø

Flødeisen fra Skarø Is er lavet på frisk mælk og fløde fra de økologiske mejerier Øllingegård og Naturmælk. Også frugt og bær i isen er økologisk. Birkesaft og sukkertang reducerer sukkerindholdet og fungerer som naturlig smagsforstærker. Om isproduktionen hedder det på Biosynergys hjemmeside:

- Is fra Skarø er lavet med omhu, nysgerrighed og en passion for at frembringe den bedste smag af naturens ingredienser.
- På Skarø i det sydfynske øhav er naturen vores partner og kilde til inspiration og tilbyder en mangfoldighed af ressourcer til udvikling af helt unikke produkter.
- Vores is er et udtryk for en bæredygtig tilgang og respekt for naturen omkring os.

► **Læs mere på hjemmesiden:**
www.skarois.dk





Fra tanke til grøn handling:

Et par gode råd til en klog start på grøn omstilling

Find de lavthængende frugter, som kan bringe virksomheden på en grøn og bæredygtig kurs, og søg hjælp og rådgivning hos for eksempel erhvervshuse og destinationsselskaber. Sådan lyder et par gode råd om start af grøn omstilling

Som det fremgår af artiklerne om de seks ø-virksomheder og deres arbejde med grøn og bæredygtig udvikling, så kan arbejdet hurtigt komme til at indeholde mange aspekter: Energieffektivisering, biodiversitet, certificering, markedsføring osv., osv.

På den måde kan den grønne omstilling virke uoverskueligt og uoverkommeligt. Derfor er her to gode råd, som vi har fået med fra de virksomhedsejere, vi har talt med:

1. Begynd den grønne omstilling ét sted og gerne med et tiltag, hvor man hurtigt kan se resultater.

2. Søg hjælp og rådgivning hos personer, som ved noget om bæredygtighed og grøn omstilling.

Det er en god idé at begynde hos en rådgiver, man kender i forvejen fra det lokale erhvervshus, fra kommunen, fra den lokale turismeorganisation eller fra en brancheforening. Ofte vil en sådan erhvervskonsulent kunne tage den første snak om mulighederne og også hurtigt henvise til de rigtige specialister indenfor grøn og bæredygtig omstilling.

Lønsom og meningsfuld

Det er også en god idé fra starten at tænke på finansiering. Det handler både om de udgifter, der eventuelt er forbundet med rådgivnings- og udviklingsarbejdet, og finansieringen af de anlægsudgifter, der ofte følger med. Der er flere muligheder for offentlige tilskud til grøn og bæredygtig udvikling i danske virksomheder. De muligheder kan man lige så godt benytte, hvor det er muligt, men på den anden side skal man ikke lade tilskudsmulighederne styre den indsats, man ønsker at gøre.

Det er vigtigt at tage fat dér, hvor det er meningsfuldt. Det vil sige dér, hvor den grønne indsats kan gøre en forskel både for miljø, natur og klima og for virksomhedens drift og økonomi. Anlæg og tiltag, der skaber energibesparelse, er for eksempel ofte en god investering.

Den enkelte virksomhedsejeres interesser og viden kan naturligvis også spille ind, når man vælger det

første indsatsområde. Hvis man er naturnørd, så er det måske mulighederne for, at virksomheden kan bidrage med mere natur og biodiversitet, der ligger lige for.

Få hjælp til omstilling i turismebranchen

Som nævnt ovenfor er det vigtigt at søge hjælp og rådgivning hos personer, som ved noget om bæredygtighed og grøn omstilling. Hvis man er turismevirksomhed, kan det være oplagt at starte hos det lokale destinationselskab. De danske destinationsselskaber arbejder med udvikling og markedsføring af turismen i et område, der typisk omfatter tre-seks kommuner. Områderne er for eksempel Lolland-Falster, Sønderjylland og Limfjorden. Flere af disse destinationsselskaber har en særlig indsats om bæredygtig turisme og kan hjælpe turismevirksomheder i gang med en omstilling. Ofte kan de hos destinationsselskaberne også skabe adgang til ordninger og projekter, som kan være med til at finansiere det indledende arbejde i virksomheden. Det kan for eksempel være ordninger, som giver både praktisk og økonomisk hjælp til at komme i gang med en grøn certificering af en turismevirksomhed.

I næste afsnit her i kataloget kan man finde en henvisning til de danske destinationer og ad den vej finde kontaktinformationerne til den lokale organisation.

Erhvervshusene kan hjælpe

Et andet sted at få hjælp er hos de regionale erhvervshuse, som tilbyder hjælp og rådgivning til mange typer af virksomheder, så her kan både turismevirksomheder og virksomheder fra andre brancher få hjælp til den grønne omstilling.

Erhvervshusene har en særlig indsat for små og mellemstore virksomheder, hvor småøernes virksomheder hører til. Disse ordninger hedder typisk noget med SMV-, og erhvervshusene tilbyder blandt andet hjælp til grøn omstilling og bæredygtig udvikling i en ordning, der hedder SMV:Bæredygtighed.

Grøn omstilling er en ledelsesopgave

Mange virksomhedsejere oplever, at når de først er begyndt at arbejde med bæredygtighed, så kommer det til at smitte af på mange ting i virksomheden.

Først og fremmest bliver det et ledelsesanliggende på linje med for eksempel virksomhedens økonomi og rekruttering af nye medarbejdere.

Den grønne omstilling og bæredygtighed kommer så og sige til at høre hjemme på "ledelsesgangen", og selvom de små ø-virksomheder typisk er ejerledede, og ledelsen ofte er en del af dagligdagen og en del af arbejdet "på gulvet", så er der mange både rådgivere og virksomhedsledere, der pointerer, at det er vigtigt at arbejde med den grønne omstilling på samme måde som man arbejder med virksomhedens økonomi.

Find de lavthængende frugter

Bæredygtighedsarbejdet skal tages alvorligt, hvis det skal flytte noget for virksomheden (og for det omliggende samfund og miljø), og der skal tages beslutninger med både kortsigtet og langsigtet betydning for virksomheden. Det er strategiske beslutninger om bæredygtighed, som er på niveau med de økonomiske beslutninger, man som virksomhedsleder og/eller ejer tager om investeringer, finansiering, personaleudgifter og økonomiske målsætninger.

Dertil kommer, at de grønne og bæredygtige tiltag i

virksomheden også vil have betydning for virksomhedens økonomi: På kort sigt på grund af investeringsbehov og på lang sigt måske med mulighed for øget økonomisk overskud.

Men arbejdet med den bæredygtige omstilling skal heller ikke gøres mere kompliceret, end det er. Det første af de to gode råd, vi indledte denne tekst med, lød: "Begynd den grønne omstilling ét sted og gerne med et tiltag, hvor man hurtigt kan se resultater."

Det råd gælder stadig: Find – måske sammen med en rådgiver – de lavthængende frugter: Hvor kan virksomheden nemt komme i gang med den grønne indsats? Er der et sted i virksomheden, hvor det vil være meget synligt at gøre noget bæredygtigt? Og hvor det også økonomisk kan blive en fordel både på kort og lang sigt?

Med denne lidt nemme start kan man med de næste skridt gå i gang med større og mere komplicerede omstillingsopgaver og måske begynde at arbejde hen mod en mærkningsordning eller en certificering af virksomheden.

På de næste sider bringer vi henvisninger til rådgivning, mærkningsordninger og værktøjer om grøn omstilling og bæredygtig udvikling.



14 veje til mere bæredygtighed

Klimakompasset, Det Økologiske Spisemærke og Erhvervshusenes grønne rådgivning. Det er bare nogle af eksemplerne på steder, hvor man kan få hjælp til bæredygtig og grøn udvikling i virksomhederne

I dette afsnit har vi samlet eksempler på den hjælp man kan få til at udvikle sin virksomhed i en bæredygtig retning. Vi har samlet både simple og mere komplicerede værktøjer, rådgivningstilbud og mærkeordninger. Med links har vi gjort det let at komme videre, og med henvisninger til vores syv artikler om øvirkomheder, sætter vi kød på de tørre facts.

Tanken er vores små tekster og links skal give viden og inspiration. Vi har fundet eksempler, som vi synes er nyttige i et arbejde for bæredygtighed og grøn omstilling

1. Svanemærket



Svanemærket er det officielle nordiske miljømærke og er en frivillig mærkningsordning.

Produkter og serviceydelser inden for mere end 50 områder kan opnå en certificering med mærket. Kravene er produktspecifikke og tager udgangspunkt i de største miljøudfordringer for den enkelte produkttype. Målet er at mindske det samlede aftryk på miljø og klima mest muligt.

Svanemærket er holistisk og ser på alle relevante miljøparametre i hele produktets livscyklus. På den måde fremmer Svanemærket cirkulær økonomi og effektiv brug af ressourcer og biodiversitet – og reducerer klimabelastningen og brugen af skadelige kemikalier.

Svanemærket er en af verdens skrappeste miljøcertificeringer. Der findes i dag mere end 27.500 svanemærkede produkter på det danske marked. Miljømærkning Danmark er udpeget af Miljøministeriet til at varetage Svanemærket i Danmark.

■ Hos Fur Camping bruger man Svanemærkede produkter som led i arbejdet miljømærket EU Ecolabel. Læs mere på side 18.

► www.svanemaerket.dk

2. Det Økologiske Spisemærke



90-100% økologi **60-90% økologi** **30-60% økologi**

Det Økologiske Spisemærke er en gratis, statskontrolleret mærkningsordning for spisesteder. Med Det Økologiske Spisemærke kan man vise, hvor stor del af de indkøbte føde- og drikkevarer der er økologiske. Man viser på den måde, at man er med til at gøre en indsats for at beskytte natur og grundvand, reducere sprøjtemidler og tilsætningsstoffer og støtte øget dyrevelfærd.

Det Økologiske Spisemærke findes i tre varianter: Guld (90-100 % økologi), Sølv (60-90 % økologi) og Bronze (30-60 % økologi).

For at få et af de tre øko-spisemærker skal man dokumentere de økologiske råvareindkøb med et "økologiregnskab over de indkøbte føde- og drikkevarer".

■ På Øernes Højskole Sejerø serverer man i dag måltider med økologiske råvarer, og man har planer om at søge Fødevarestyrelsen om at få det Det Økologiske Spisemærke. Se side 22.

► www.foedevarestyrelsen.dk/kost-og-foedeverer/oekologi/det-oekologiske-spisemaerke

3. Frivillig bæredygtighedsrapportering (ESG-opgørelser)

Store virksomheder og børsnoterede virksomheder skal i deres årsrapport rapportere om bæredygtighed, CO₂-udledning, miljø, sociale forhold osv. Det gør de i en såkaldt ESG-opgørelse. Flere og flere små virksomheder vælger også – på frivillig basis – at udfærdige en årlig ESG-opgørelse.

ESG står for Environment, Social og Governance.

(E)nvironment: Miljø- og klimamæssige forhold, fx CO₂-udledninger, klimaændringer og -tilpasning, forurening, vand- og havressourcer, biodiversitet, økosystemer, og cirkulær økonomi.

(S)ocial: Sociale forhold, fx arbejdsforhold for din egen arbejdsstyrke og arbejdstagere i din værdikæde, berørte samfund, forbrugere og slutbrugere.

(G)overnance: Forhold inden for virksomhedsadfærd, fx, virksomhedskultur, beskyttelse af whistleblowere, antikorruption eller politisk engagement. Erhvervsstyrelsen har udviklet en skabelon til en ESG-rapport, som små virksomheder frivilligt kan bruge til at lave deres ESG-opgørelse.

■ Hos Venø Seafood overvejer Kristian Borbjerggaard at begynde på en frivillig ESG-rapportering. Læs mere på side 8.

► www.virksomhedsguiden.dk (søg på ESG-opgørelse)

4. Greenstay



Greenstay er en mærkningsordning under brancheorganisationen Camping Outdoor Danmark. Mærkningsordningen er baseret på FN's verdensmål og er udarbejdet i et samarbejde mellem branchen, bæredygtighedseksperter og forbrugere.

Der er et sæt faste kriterier for mærkningen, og kontrollen bliver gennemført af autoriserede konsulenter. Ordningen tager udgangspunkt i seks af FN's verdensmål, og for campingpladser rummer den i alt 42 kriterier. For at modtage Greenstay-mærket skal virksomheden det første år opfylde minimum 50 pct. af kriterierne inden for hvert af de seks verdensmål. Efterfølgende skal campingpladsen opfylde minimum 80 pct. af kriterierne.

P.t. er 40 danske campingpladser med i ordningen, og fra november 2023 blev det også muligt for campingforhandlere at blive optaget i Greenstay-ordningen.

■ Orø Camping blev i 2022 Greenstay-certificeret af Camping Outdoor Danmark. Læs mere på side 14.

► www.greenstay.dk

5. Koglemærket – Fokus på Energi



Feriehusudlejernes Brancheforening har udviklet Koglemærket, som er en mærkeordning for udlejningssommerhuse. Mærket har særlig fokus på sommerhusenes energiforbrug og klimabelastning.

I tilknytning til mærket har brancheforeningen sammen med Dansk Kyst- og Naturturisme og Energy Cluster Danmark fået udarbejdet et inspirationskatalog med beskrivelse af trin på vejen mod mere bæredygtige feriehus.

Både Koglemærket og inspirationskataloget giver viden og værktøjer til at arbejde med bæredygtigt byggeri – også for virksomheder udenfor feriehusbranchen, for eksempel kan bed and breakfasts, små spisesteder m.fl. få ny viden om isolering, materialevalg, ressourceeffektivitet m.m.

► www.feriehusudlejerne.dk/koglemaerket-fokus-paa-energi/

6. Klimakompasset

Klimakompasset er et officielt, gratis beregningsværktøj til at skabe overblik over virksomhedens CO₂-udledning. Kompasset anvender data, som er indsamlet, udarbejdet og dokumenteret af Energistyrelsen.

Med klimakompasset kan en virksomhed også opstille scenarier for effekten af mulige CO₂-reducerende tiltag, og man kan få idéer til, hvordan man målrettet kan nedbringe virksomhedens klimaaftryk.

Klimakompasset udarbejder ikke i sig selv et "klimaregnskab". Dette vil kræve ekstra arbejde med krav til afrapportering. Resultater fra Klimakompasset kan ikke bruges til grøn markedsføring eller sammenligning med andre virksomheder.

■ Hos Fur Camping har Brian og Bettina Bugge planer om at bruge Klimakompasset. Det vil de gøre i forbindelse med, at campingpladsen er certificeret med miljømærket EU Ecolabel. Se side 18.

► www.klimakompasset.dk

7. Den Store Klimadatabase

den store
KLIMADATABASE
Version 1.2

I Den Store Klimadatabase kan fødevarer- og virksomheder hente data om klimaaftrykket i mere end 500 fødevarer. Klimadatabasen er udgivet af den grønne tænketank CONCITO. Den er baseret på livscyklusvurderinger af klimaaftrykket, og de enkelte fødevarers klimaaftryk er oplyst i kg CO₂-ækvivalenter (CO₂e) pr. kg vare. Dataene udtrykker den "fremadrettede globale klimakonsekvens af at forbruge de forskellige fødevarer". CO₂e inkluderer klimapåvirkningen fra udledning af CO₂ og andre drivhusgasser som metan og lattergas samt den indirekte arealændring, som fødevarerproduktionen giver anledning til.

■ Hos Biosynergy (Skarø Is) bruger man Den Store Klimadatabase til at beregne klimaaftrykket i isproduktionen. Se side 26.

► www.denstoreklimadatabase.dk

8. EU Ecolabel



EU Ecolabel er EU's officielle miljømærke. EU Ecolabel skal bidrage til mere bæredygtig produktion og forbrug. I Danmark varetager Miljømærkning Danmark kontrol og certificering med EU Ecolabel på vegne af Miljøministeriet.

EU Ecolabel er et Type I-miljømærke. Det betyder bl.a., at hele produktets livscyklus og alle relevante miljøparametre inddrages, når der udvikles krav. Mere end 14.000 produkter på det danske marked har EU Ecolabel. Mere end 100.000 produkter har EU Ecolabel i EU.

Også overnatningssteder kan blive certificeret med EU Ecolabel. En campingplads med EU Ecolabel skal for eksempel leve op til en række obligatoriske krav inden for energi- og vandforbrug samt håndtering af affald. Derudover skal campingpladsen også opnå et antal point inden for en række valgfri områder.

■ Fur Camping fik i foråret 2025 EU Ecolabel. Se side 18.

► www.eublomsten.dk

9. Green Key / Green Camping



Green Key er et internationalt miljømærke, der tildeles turismevirksomheder, som gør en ekstra indsats for at beskytte miljøet. Green Key er en dansk opfindelse, som findes på omkring 4.000 turistvirksomheder i over 60 lande.

De miljømærkede turismevirksomheder skal leve op til mange konkrete miljøkrav, som sikres ved en omfattende godkendelsesprocedure og ved løbende kontrol. Vandrerrhjem og hostels med mærket serverer for eksempel økologisk mad, og der gøres rent med miljømærkede produkter. Samtidig gøres der en indsats for at holde vand- og energiforbruget nede og sortere affaldet til genbrug.

I regi af Green Key er der udviklet et miljømærke specifikt til campingpladser kaldet Green Camping, som sikrer, at krav, udtryk og indhold passer bedre til campingpladser og campister. De første campingpladser i Danmark blev mærket med Green Key i år 2000.

► www.greencamping.dk

10. DGNB – bæredygtigt byggeri og livscyklusvurderinger

DGNB er en frivillig mærkningsordning for bæredygtigt byggeri. DGNB blev oprindeligt introduceret i Tyskland, men har nu etableret sig som en international ordning. DGNB er en forkortelse af Deutsche Gesellschaft für Nachhaltiges Bauen.

Der findes fem forskellige typer af DGNB-certificering målrettet for eksempel en bygning, en renovering eller et byggeri. Vurderingen omfatter en række sociale, miljømæssige og økonomiske parametre: Biodiversitet, indeklima, miljøfarlig og sundhedsskadelig kemi, CO₂-aftryk, sociale forhold og holdbarhed.

DGNB bygger på såkaldte livscyklusvurderinger (LCA), som i dag også er en del af bygningsreglementet. DGNB bliver typisk brugt i store bygge- og anlægsprojekter. I 2024 blev 55% af alt nybyggeri med en

byggesum over 30 mio. kr. certificeret med DGNB. Men også i mindre bygge- og renoveringsprojekter kan man i DGNB-ordningen finde inspiration til at arbejde med bæredygtighed og grøn omstilling. Herhjemme samler Rådet for Bæredygtigt Byggeri viden om DGNB, og organisationen rådgiver også om bæredygtighed byggebranchen.

► www.rfbb.dk/dgnb

11. Restaurationsbranchens mærkekatalog

Restauratørernes brancheorganisation, DRC, har udarbejdet et katalog, som samler de mærker, certificeringer og standarder, som restauranter og andre spisesteder kan bruge, når de arbejder med bæredygtighed og har fokus på indkøb af produkter med miljømærker o.l.

Formålet med kataloget er, at virksomhederne skal kunne imødekomme markedskravene og kundernes ønsker på en troværdig måde. De mærker, der gennemgås i kataloget er derfor udvalgt særligt efter deres troværdighed og relevans. I kataloget kan også for eksempel campingpladser, bed and breakfasts og andre overnatningssteder finde viden om diverse miljø- og bæredygtighedsmærker.

► www.thehost.dk/esg/indkoebeftemaerker

12. De regionale erhvervshuse og SMV-programmet

Hos Erhvervshusene kan virksomheder og iværksættere få uvildig vejledning og sparring om udvikling af deres forretning. Der er seks Erhvervshuse i Danmark, og husene er "tværkommunale kompetencecentre, der tilbyder specialiseret erhvervsservice for etablerede virksomheder såvel som iværksættere".

Erhvervshusene står bl.a. for en række "virksomhedsprogrammer", som handler om bæredygtighed og grøn omstilling, herunder SMV:Bæredygtig.

Både virksomheder, som lige er begyndt at overveje bæredygtighed, og virksomheder, som allerede arbejder med grønne løsninger, kan hos Erhvervshusene finde tilbud om rådgivning.

Erhvervshusene formidler også diverse tilskudsordninger. Det kan for eksempel være til ekstern rådgivning om bæredygtighed eller til en investering, der hjælper virksomheden med udvikling og implementering af grønne løsninger.

■ Hos Orø Strandcamping har man via Virksomhedsprogrammet og Erhvervshus Sjælland fået økonomisk hjælp til at udarbejde en, flerårig udviklingsplan for campingpladsen. Se side 14.

► www.virksomhedsprogrammet.dk

13. Destinationsselskaberne

Hos de 19 danske destinationsselskaber arbejder man med turismefremme, produkt- og forretningsudvikling og markedsføring af turismen i et område, der typisk omfatter tre-seks kommuner. Områderne er for eksempel Lolland-Falster, Sønderjylland og Limfjorden.

Flere af disse destinationsselskaber har en særlig indsats om bæredygtig turisme og kan hjælpe turismevirksomheder i gang med en grøn omstilling. Ofte kan de hos destinationsselskaberne også skabe adgang til ordninger og projekter, som kan være med til at finansiere det indledende arbejde i virksomheden. Det kan også være ordninger, som giver både praktisk og økonomisk hjælp til at komme i gang med en grøn certificering af en turismevirksomhed.

Hos paraplyorganisationen Danske Destinationer finder man en oversigt alle danske destinationsselskaber.

■ Destination Limfjorden har hjulpet Fur Camping med indsatsen for at få EU Ecolabel. Læs mere på side 18.

► www.danskedestinationer.dk/medlemmer

14. Forbrugerombudsmandens anbefalinger til virksomheders miljømarkedsføring

For mange virksomheder handler bæredygtighed og grøn omstilling også om markedsføring og reklamевærdi. Men på det felt er der en række faldgruber. Helt generelt bør man kun markedsføre, de forhold man kan dokumentere. Det vil sige, at udsagnene bør være så konkrete og underbyggede som muligt. Man bør undgå generelle udsagn som 'miljøvenlig', 'klimavenlig' og 'grøn'.

I publikationen *Virksomheders miljømarkedsføring - Forbrugerombudsmandens anbefalinger* er samlet en række anbefalinger til virksomheder, som gerne vil markedsføre sig med grønne udsagn om klima, miljø og bæredygtighed.

Anbefalingerne indeholder en gennemgang af, hvilke krav Forbrugerombudsmanden stiller til dokumentationen for udsagn om klima, miljø og bæredygtighed, samt hvad virksomheder i øvrigt skal være opmærksomme på for at undgå greenwashing. Anbefalingerne tager udgangspunkt i og er et "fortolkningsbidrag" til markedsføringsloven.

► www.forbrugerombudsmanden.dk (søg på miljømarkedsføring).



LAG Småøerne støtter bæredygtig udvikling på småøerne

Miljø, klima, sociale forhold, fællesskaber og økonomisk bæredygtige virksomheder er grundstenen i LAG Småøernes arbejde. Både når foreningens bestyrelse vurderer ansøgninger om støtte og i forbindelse med foreningens egne projekter og drift

LAG Småøerne er en non-profit forening, der har til formål at fremme den lokale udvikling på de 27 danske småøer. Det gør foreningen blandt andet ved at yde økonomisk støtte til erhvervsprojekter og projekter af almennyttig karakter.

Foreningens bestyrelse arbejder ud fra en strategi, som beskriver mål og indsatsområder for foreningens arbejde i en femårig periode (nuværende periode er 2023-2027). I strategien findes blandt andet en række principper for bestyrelsens vurderinger af de projektansøgninger, man modtager. Et af disse principper er:

”Alle de projekter, vi støtter, skal fremme bæredygtighed på de små øer – i virksomheden, foreningen og/eller lokalsamfundet”.

Målet er bæredygtige og levedygtige helårssamfund

Det betyder, at LAG småøernes bestyrelse løbende skal vurdere de ansøgninger, man modtager, ud fra deres bidrag til en bæredygtig udvikling på småøerne.

Kun projekter, som på en eller anden måde bidrager til bæredygtig udvikling, kan opnå tilskud via LAG Småøerne. Bæredygtighed er således et af de ti kriterier, som alle ansøgninger og projekter bliver vurderet ud fra. Kriteriet om bæredygtighed er for bestyrelsen et værktøj til at realisere LAG Småøernes vision:

”Vi vil aktivt medvirke til, at øerne overleverer bæredygtige lokalsamfund til de kommende generationer”

Se på projektet som et bidrag til en bæredygtig udvikling

For LAG Småøerne handler det ikke om, at alle projekter skal være bæredygtige på alle parametre, eller at projekterne skal kunne opnå en miljøcertificering. Det primære for LAG Småøernes bestyrelse er, at man som ansøger ser projektet som et bidrag til en bæredygtig udvikling – på øen og i samfundet generelt.

Det er i den sammenhæng oplagt at lede efter konkrete, grønne løsninger i et byggeri eller tænke på, hvordan virksomhedens indkøb, produktion, distribution eller affaldshåndtering kan justeres, så ressourcerne anvendes mest optimalt, og påvirk-

ningen på miljøet/klimaet mindskes. Man bør som ansøger hos LAG Småøerne også se på de sociale forhold omkring projektet, virksomheden eller foreningen, og på hvordan projektet spiller sammen med lokalsamfundet (udvikling af helårssamfundet, fremme af et attraktivt liv på småøerne osv.).

Stærke fællesskaber

I dette inspirationskatalog er der fokus på ø-virksomhedernes muligheder for at arbejde med bæredygtige og grønne løsninger – som både kan gavne virksomhedernes bundlinje og deres mulighed for at opnå LAG-støtte. Men også småøernes foreninger og de mere almennyttige projekter, som for eksempel bosætningsarbejdet, kan bidrage til en bæredygtig udvikling. Det gælder både via miljø- og klimatiltag, men også i forhold til de sociale aspekter omkring et projekt: Skaber projektet for eksempel stærke fællesskaber med plads til mange forskellige øboere og med en åbenhed for nye impulser og holdninger?

Husk, at søge hjælp og rådgivning

Med dette inspirationskatalog kan man få ideer til, hvordan man kan arbejde med bæredygtighed, og målet er at styrke arbejdet med bæredygtighed og den grønne omstilling på småøerne. Men kataloget kan også bruges i den konkrete situation, hvor man er i gang med at planlægge sit projekt og overvejer at søge et tilskud via LAG Småøerne og andre puljer.

Husk, de to gode råd fra afsnittet om en klog start på grøn omstilling:

1. Begynd den grønne omstilling ét sted og gerne med et tiltag, hvor man hurtigt kan se resultater.

2. Søg hjælp og rådgivning hos personer, som ved noget om bæredygtighed og grøn omstilling.

Det er på side 30, at man kan læse mere om de lavthængende frugter, som kan bringe virksomheden på en grøn og bæredygtig kurs, og om den hjælp og rådgivning man for eksempel kan få hos erhvervshuse, destinationsselskaber og hos LAG Småøerne.



LAG Småøerne

www.lagsmåøerne.dk

KONTAKT:

Anja Bech Knudsen,
Koordinator for LAG Småøerne
Tlf. 20 30 99 17
Mail: ak@lag-smaaoerne.dk





LAG
LOKALE
AKTIONS
GRUPPER



Medfinansieret af
Den Europæiske Union